100 yıl öncesini, 1921'i düşünün… Sovyetlerde iç savaş sürüyordu ve bir yıl kadar sonra Bolşeviklerin zaferiyle sonuçlanacak, ilk sosyalist devrimin en azından bir süre daha yaşacağı belli olacaktı.

Dönemin sosyalist toplum anlayışı Marx-Engels'in söylediklerinden farklı değildi. Lenin ve Bolşevikler Marx-Engels'in devrim anlayışını değiştirmişti: tek ülkede devrim olabilir, devrimin gerçekleştiği ülke üretici güçlerin en gelişmiş olduğu kapitalist bir ülke değil, yarı feodal ülke de olabilirdi. Ama sosyalist bir toplumun inşası konusunda değişiklik yoktu.

Marx-Engels sosyalizmi dünya çapında düşünmüşlerdi. O zamanın "dünya" kavramı Avrupa ülkeleriyle sınırlıydı (İngiltere, Almanya Fransa ve çevrelerindeki ülkeler). Bu ülkelerden birisinde gerçekleşecek sosyalist devrimin hızla diğerlerine yayılması bekleniyordu. **Geleceğe Dönüş**
kitabında açıklandığı gibi, bu ülkelerde insanlığın onda biri bile yaşamıyordu ve devrim kalan yüzde 90'a nasıl yayılacaktı, belli değildi.

SSCB'de sosyalizm tek ülkede –doğru bir ifadeyle dünyanın altıda birini kaplayan geniş bir bölgede- hayata geçmek zorunda kaldı. İstek değil zorunluluk sonucu böyle oldu çünkü Almanya başta olmak üzere Orta Avrupa ülkelerindeki devrimci kalkışmalar başarılı olamamıştı.

Sosyalist toplum inşası şu demekti: üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılması, tarımda ve sanayide büyük üretime –kolektifleştirmeye- geçiş, üretim ve tüketimin merkezi planlanması…

Toplumun tümünde bunun uygulanması zaman alacaktı ama temel ilkeler belliydi: kamu mülkiyeti, kolektifleştirme, merkezi planlama, küçük üretimin büyük oranda tasfiyesi…

1945 sonrasındaki diğer sosyalist ülkelerde de aynı anlayış uygulanacaktı.

100 yıl sonra ise bambaşka bir durumla karşı karşıyayız. Çin, Vietnam ve Küba gibi komünist partisinin iktidarda olduğu ve kendisini marksist olarak tanımlayan ülkelerde yapılanlarla Marx-Engels-Lenin'deki sosyalizm anlayışı birbirine uzaktır.

Küçük üretim tarım ve tarım dışı sektörlerde yaygınlaştırılmıştır. Küba yeni aldığı bir kararla bu gelişmeyi daha da yaygınlaştırmaya yönelmektedir.

Hem Marx-Engels-Lenin'deki sosyalizm anlayışını savunmak ve hem de bu ülkeleri sosyalist olarak görmek mümkün değildir. Birincisi doğruysa dünyada sosyalist ülke kalmamıştır; ikincisi doğruysa geçtiğimiz yüz yılda yaşanan pratik sonucu sosyalizm anlayışında büyük değişme gerçekleşmiştir.

Bu büyük değişim kısaca kolektifleştirmeden sürekli geriye gitmek ve özel işletmelere alan açmak olarak belirlenebilir. Özel işletmelerin genişleyen varlığıyla halen güçlü devlet sektörünün ilişkisi, vergilendirme, mülkiyet konusu ülkeye göre değişiklik göstermekle birlikte temel aynıdır: küçük özel işletmelerin genişlemesi ve Çin örneğinde özel orta ve büyük işletmelere geçilmesi…

Sosyalizm teorisinde hayatın gerçeklerine rağmen yapılmamış olan değişiklik, küçük üretimin verimliliği olarak belirlenebilir. Marx-Engels ve Lenin'de bütün sektörlerde büyük üretim esastır ve küçük üretime göre daha verimlidir. 20. yüzyıl sosyalizmi ise tarımda küçük üretimin daha verimli olduğunu ortaya koydu. Macaristan örneğinde de görüldüğü gibi tarımda küçük üretime izin verilen ülkelerde üretim hızla gelişecekti. Bulgaristan'da benzer anlayış kolhozlar bünyesi dahilinde başından beri vardı ve Bulgaristan sosyalist ülkeler arasında tarım üretimi yüksek olan, yiyecek kuyrukları bulunmayan ender ülkelerden birisiydi.

Bu gelişme ailelerin kolektif üretime alışamamaları, hızlı kolektifleştirme sonucu küçük de olsa kendi toprağında üretim yapmanın daha verimli olduğu gerekçesiyle açıklanabilir.

20. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak kapitalist üretimdeki büyük değişmeyi de görmek gerekir. Üretim birimleri eskisine göre oldukça küçüldü; artık 10.000 ya da 5000 kişilik fabrikalar bulunmuyor. Birkaç bin kişilik ve üretim birimleri birbirine bağlı olarak değişik alanlarda bulunan fabrika büyük işletme sayılıyor. Üretim birimleri küçüldü ama teknolojide ilerlenen büyük

ilerlemeyle birlikte üretim her alanda arttı. Buna bağlı olarak işçi sınıfının yapısı da değişti. Hemen herkes işçi sayılmaya başlandı ama işçiler arasındaki ayrışma eskisine göre fazlalaştı. Bunun pratikteki sonucu da sendikaların zayıflaması ve işçi sınıfı dayanışmasının azalması oldu.

Sosyalizmde de binlerce işçi ve teknik elemanın çalıştığı büyük fabrikalar dönemi geride kaldı. Büyük fabrika artık verimsiz ve eskimiş teknolojiyi göstermektedir; yerini küçük üretim birimleri aldı.

Bir yandan Marx-Engels-Lenin'deki sosyalist ekonominin yapılanması anlayışını savunup, diğer yandan da günümüz kapitalizmi şartlarında sosyalist ekonominin nasıl olabileceğini düşünürseniz, işin içinden çıkamazsınız.

Sosyalist ekonomi ve toplum varolan kapitalizmin özellikleri dikkate alınarak kurulacaktır. 100 yıl önceki kapitalizmle bugünkü kapitalizm arasında önemli farklılıklar varsa, aynı farklılık alternatif ve sosyalist toplum anlayışında da bulunmak zorundadır.

Yeni sosyalizm anlayışı –özel örnekler arasındaki farklılıklar dikkate alınmadan- genel çerçevede şöyle ifade edilebilir:

Klasik ya da Marx-Engels-Lenin'deki sosyalizm anlayışının bünyesine kapitalizmin unsurlarının değişik oranda sokulması ya da içeriği açılmak şartıyla kısa ifadeyle pazar sosyalizmi.

Ne kadar ilginç ve acıdır ki yaklaşık 50 yıl önce sosyalist ülkelerde "böyle devam edemeyiz, gelişme çizgimizi değiştirmemiz gerekir" diyen anlayış da –Che hariç- benzerini savunuyordu. Mücadele ettiler ve kaybettiler. 50 yıl sonra bu tartışmanın yapıldığı ülkelerde sosyalizm ortadan kalkalı 30 yıl oldu ve kendisini halen sosyalist ve hatta marksist gören Çin, Vietnam ve Küba gibi ülkeler de o zamanın kaybeden anlayışını bir süreden beri hayata geçiriyorlar.

50 yıl önce değişik versiyonlarıyla savunulan pazar sosyalizminden başka bir şey değildi. Macaristan'da Kornai gibi insanlar bununla ilgili kalın kitaplar yazdılar, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde Behrens "böyle devam edersek 20-25 yıl sonra biteriz" dedi, Çekoslovakya'da

ise Ota Şik sosyal demokrasiye yakın bir anlayışı savunacaktı.

50 yıl önce savunulanların tamamı doğru olmayabilir ama gösterdikleri değişim yönü bir süreden beri uygulanandan çok da farklı değildir.

Sosyalizm, Marx-Engels'in öngördüğünün aksine dünyada tek değildir, güçlü bir kapitalizmle birlikte yaşamak zorundadır ve bu nedenle de bağımsız gelişme yasaları yoktur. Sosyalist bir ülkenin nasıl gelişeceği, hangi aşamalardan geçeceği kapitalizmin durumuna bağlıdır.

Kapitalizmin genel durumunda önemli değişiklik gerçekleşirse, bu değişiklik sosyalizmin o aşamadaki mevcut özelliklerini ve gelişme çizgisini de etkileyecektir, etkilemek zorundadır.

1955-1965 döneminin dünyada ne olup bittiğini anlamayan, "kapitalizm yeni bir bilimsel-teknolojik devrim gerçekleştiremez, bu kapasitesi yoktur" diyen komünist partisi yöneticileri –Honecker gibi- ömürleri yettiğinde çok şaşırdılar.

Sosyalizm birlikte yaşamak zorunda olduğu güçlü kapitalizmdeki değişmeleri dikkatle gözlemek ve gelişme çizgisini buna göre değiştirmek zorundadır.